

HISTORY

ЛІТЕРАТУРНО-ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
ПАЇСІЯ ВЕЛИЧКОВСЬКОГО

Бричка Анна Володимирівна,

аспірантка кафедри культурології та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/30062019/6557

ARTICLE INFO

Received: 30 April 2019

Accepted: 21 June 2019

Published: 30 June 2019

KEYWORDS

asceticism,
ascetic literature,
spiritual culture,
staretstvo,
Paisius Velichkovsky.

ABSTRACT

Purpose of Article is to research of literary translation activities Paisius Velichkovsky in the context of spiritual culture of Ukraine XVIII century. **The research methodology** includes historical, epistemological, and method of learning sources. **Scientific novelty.** The author found that Paisius Velichkovsky was the founder of Ukrainian literature ascetic, bringing it to a Ukrainian source monastic education. Thanks to him, the Ukrainian lands first appeared accurate and complete translations of the Church Fathers, which positively affected the spiritual practice of the monks and spiritual life of contemporary Ukraine as a whole. **Conclusions.** Paisius Velichkovsky virtually monastic life returned to its ancient foundations, it is a real updaters Ukrainian religious life and the first Ukrainian monk mentor and leader in the ascetic reading. Translations Paisius Velichkovsky turned the then decline in spirituality spiritual wealth revived monastic life.

Citation: Brychka A. V. (2019) Literary Translation Activities Paisius Velychkovsky. *International Academy Journal Web of Scholar*. 6(36). doi: 10.31435/rsglobal_wos/30062019/6557

Copyright: © 2019 Brychka A. V. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Актуальність теми. XVIII ст. є одним з найважливіших періодів в історії української культури, період, який буде мати вирішальні наслідки для прийдешніх поколінь. У цьому столітті відбуваються процеси, що виносять на поверхню безліч проблем, які або століттями перебували в сплячці, або були зовсім невідомими. Протягом цього століття відбувалися трагічні для української культури події руйнації Запорізької Січі та ліквідації козацької республіки, що призвело до занепаду державності. Водночас цей період характеризується появою багатьох виданих українців, значним культурним злетом, який дослідники називають «золотою добою української культури».

В цій атмосфері живе і творить видатний український подвижник Паїсій Величковський (1722-1794).

Аскет, подвижник, мудрий наставник і керівник – основні риси о. Паїсія, його переважно особистий подвиг. Але він зробив й інше велике діло, яке виразилося в створенні слов'янської аскетичної літератури, наблизивши до слов'янського чернецтва саме першоджерело чернечої освіти. Значну частину свого життя Паїсій Величковський віддав переписуванню, перекладу і складанню нових творів. Він перекладав твори отців церкви з грецької на ново-церковнослов'янську мову, бо багато з цих творів були ще не перекладені, або перекладені недосконало. Переклав він дуже багато, залишивши близько 300 найрізноманітніших рукописних перекладів та виправлень, переважно творів аскетичних та богословських взагалі. З кожного нового перекладу робилося кілька списків, і вони поширювались по всьому православному слов'янському світі. Завдяки своїм працям Паїсій

Величковський зумів у величній грецькій чернечій державі, якою є Афон, створити прецедент присутності слов'янства, відтворити окрему слов'янську державу, запровадити слов'янську мову та богослужбову практику, а також зберегти слов'янську, а звідси й українську культуру.

Таким чином, Паїсій Величковський залишив після себе значну духовну спадщину. Однак ця духовна спадщина наразі малодосліджена, що зумовлює актуальність обраної теми.

Стан наукової розробки. Літературно-перекладацька діяльність П. Величковського згадується в роботах, присвячених дослідженню духовної спадщини видатного українського старця Паїсія Величковського, серед яких можна відзначити праці С. Четверикова «Молдавский старец Паисий Величковский, его жизнь, учение и влияние на православное монашество»[15], А.-Е. Н. Тахиаоса «Возрождение Византийского мистицизма старцем Паисием Величковским (1722–1794)»[13], С. Шумило «Преподобный Паисий Величковский и Запорожская Сечь»[16], Є. Владімірова «Преподобный Паисий Величковский»[1], М. Ганицького «К жизнеописанию старца Паисия Величковского»[2], Л. Полякова «Старец Паисий Величковский как учитель аскетике»[8], І. Паюла «Славянские ученики прп. Паисия XVIII-начала XIX веков»[6], Г. Самурыяна «Архимандрит Паисий Величковский»[9], І. К. Смолич «Русское монашество»[10] та інші [18; 19; 21; 23]. Однак сучасних комплексних спеціалізованих досліджень літературно-перекладацької діяльності П. Величковського в контексті духовної культури України XVIII ст. вітчизняними науковцями поки що не проведено.

Метою даної статті є дослідження літературно-перекладацької діяльності Паїсія Величковського в контексті духовної культури України XVIII століття.

Результати дослідження. Важливість літературно-перекладацької діяльності Паїсія Величковського для духовної культури нашої країни у XVIII ст. важко переоцінити, адже завдяки його працям фактично відбулося оновлення стрижня духовної культури – чернецтва.

В нашій країні чернецтво займає особливе місце. Виникнувши в надрах Церкви як діяльний вираз прагнення мирян до християнського ідеалу, чернецтво поступово стає самостійним інститутом Церкви, її найбільш активною і діяльною силою. Навколо цього «ядра Православ'я» концентруються і клірики, і миряни: простий народ, сановні особи, вчені, богослови – всі тягнуться до відлюдників, шукаючи розради і духовного повчання [11; 12].

З'явившись на Русі, чернецтво швидко поширилося країною внаслідок того, що від самого початку аскетичне вчення християнства знайшло живий відгук в душах новонавернених людей. Чернецтво дуже швидко набуло на українських землях особливого значення ще й тому, що воно несло народу освіту і культуру, осередками якої ставали монастирі[5].

Початок історії чернецтва в Україні, період Київської Русі, на наших землях активно діяли Антоній і Феодосій Києво-Печерські. Ці два великі подвижника, насаджувачі чернецтва в українській землі, явили своїм життям і два основні образи святості: образ святості діяльної, явлений преподобним Феодосієм, і образ святості споглядальної, містичної, виразником якого був преподобний Антоній [14].

Насаджене св. Антонієм і Феодосієм Печерськими українське чернецтво дало сонм великих подвижників і багато послужило духовній освіті Київської Русі. Відзначимо при цьому, що в духовний подвиг нашого народу втілювався тоді переважно образ діяльної святості преподобного Феодосія, котрий окреслив напрямок і зміст духовного життя чернецтва Київської Русі. Як відомо, несприятливі історичні події, що завершилися татарським погромом, підірвали державну міць Русі-України. Разом з цим відбувся й занепад чернецтва, але не назавжди. В більш пізні часи відбулось відродження чернецтва та відбудова зруйнованих монастирів.

В ті часи, крім виконання своєї церковної місії, монастирі виявлялися залученими в національно-політичне та культурне життя країни. Представники чернецтва перебували в живому і майже безперервному спілкуванні зі світом. Це не минуло безслідно для внутрішнього розвитку монастирського укладу. Хоча вплив світу на чернецтво в різні епохи виявлявся з різною інтенсивністю, все ж ті чи інші негативні явища в житті монастирів завжди були пов'язані з політичними подіями в українській історії. Взаємовідносини між державою і Церквою на Русі завжди мали виняткове значення, і це постійно відбивалося на житті ченців, на їх поглядах, часто залучаючи духовні сили чернецтва в політичні процеси або, навпаки, чернецтво ставало об'єктом уваги політичних діячів.

Так, завдяки реформам Петра I, церковна влада в особі Святішого Синоду втратила колишній, що існував до XVIII століття, тісний зв'язок з чернецтвом. Синод практично не займався питаннями монастирського життя. Реформа Петра I спричинила за собою принципові зміни у ставленні держави до Церкви. Ці зміни були надзвичайно суттєвими: «Духовний

регламент» будував взаємовідносини між Церквою і державою на абсолютно новій основі. Церква втратила правову незалежність і стала державною установою – Відомством православного віросповідання. Держава взяла на себе опіку над Церквою; втручання в церковні справи стало правовою нормою, і цей принцип зберігався непорушним [3].

Петровські перетворення внесли релігійно-моральний розкол між вищим шаром суспільства і простим народом, що традиційно був більш консервативним. Народний побут і народна побожність, релігійно-моральні ідеали народу залишилися майже не порушеними петровськими перетвореннями, але стиль життя, звичаї і погляди дворянської верхівки стрімко змінювалися. Голос Церкви, в першу чергу в особі духовенства, не було у повній мірі почуто цивільною владою. Духовенству давали можливість говорити тільки те, що було вигідно імператору та його чиновникам. Після смерті Петра I в 1725 році нові урядові заходи, що стосувалися інституту чернецтва, продовжили його політику. Якщо в цей період і виявлялися прагнення до оздоровлення чернечого життя, то йшли вони від здорових сил всередині самого чернецтва, головним чином від старецтва XVIII і XIX століть, яскравим представником якого й був Паїсій.

Народжений в Україні в кінці петровського царювання (1722 р.) він дивним чином залишився осторонь від настроїв свого бурхливого століття, від тяги до зовнішній вченості, від чернечофобського духу, що насаджувала в той час абсолютистська держава. У Київській Академії, куди Петро Величковський був відданий після смерті свого старшого брата, він не пішов далі граматичного класу. Вивчення зразків античної риторики після читання Златоуста уявлялося йому суєтним, а феофанівська догматика після знайомства з містичною аскетикою преподобного Єфрема Сирина і авви Дорофея – нудною і млявою. Перебування в монастирях України, пізніше – Молдавії, нарешті, подорож на Афон, створення там громади в Іллінському скиті, потім повернення до Молдови – основні етапи подальшого життя Паїсія.

Паїсій Величковський повернув чернече життя до стародавніх його засад. Його діяльність була різноманітна: він був і аскет-подвижник, і вчитель благочестя, і мудрий начальник монастирської громади, і старець-керівник чернечої громади. Сам подаючи приклад істинно аскетичного життя, він мудро керував створеним ним чернечим братством і зумів виховати сонм подвижників, гідних своїх наступників і продовжувачів своєї справи. Його духовні діти та їхні учні внесли живий струмінь в життя українського суспільства, пробудили в ньому великі духовні сили. Аскет, подвижник, мудрий наставник і керівник о. Паїсій, створивши українську аскетичну літературу, наблизив до українців першоджерело чернечої освіти.

З життя Паїсія Величковського відомо, що на початку свого чернечого шляху він не знайшов в монастирі ні духовних керівників, ні відповідної літератури. «Не сподобилася я в юности своєї і в началі монашествованія, – писав він одному зі своїх учнів, – видеть ни от кого даже следа здравого и правильного рассуждения, совета и научения по учению святых отцов, ...даже следа здравого наставления от коголибо не сподобилася видеть... Они оставили меня жить без всякого духовного окормления...» [7]. І цьому не можна дивуватися, якщо ми будемо враховувати дух того часу, згаданий вище. Настоятелями монастирів були тоді зазвичай вчені ченці, які звикли займатися церковно-громадськими справами. Морально-аскетична діяльність не була предметом їх уваги; тому справжніми керівниками ченців вони не були і не могли бути. У цьому не можна не бачити сумного наслідку крайнього відокремлення двох потоків духовного життя: діяльний початок, корисний і необхідний сам по собі, без поєднання з початком містико-споглядальним врешті-решт позбавляється своєї душі, перетворюючись з духовної практики в просту цивільну діяльність [7].

Що стосується аскетичної літератури, то хоча і до Паїсія Величковського були слов'янські переклади деяких аскетичних творів древніх вчителів чернечого життя, але переклади ці були далеко не повні, не завжди задовільні (притому ще більш зіпсовані переписувачами) і вкрай рідкісні (в сенсі кількості списків). Про несправності тексту цих слов'янських перекладів можуть дати поняття такі слова о. Паїсія: «Егда же неколико лет чтый тоя с прилежанием, на зело премножайших местех обретах в них неисповедимую неясность, на премногих же местех не обретах отнюдь ниже самаго грамматического разума, аще и многократне чтый и с неизреченным трудом и испытанием, но ни тако обретах предвечнаго разума» [14].

Це справило гнітюче враження на о. Паїсія. «Бог един вестъ, – пише він, – яковья печали душа моя исполняшеся». Зрозуміло, що переклади вимагали виправлення, і до Паїсія прийшла думка виправити слов'янські переклади шляхом звірення один з одним різних їх списків. «Возмнех, – говорить він, – яко словенския отеческия книги с других словенских книг можно есть поне мало исправить» [14, 59]. Він і став виправляти переклади творів Ісихія Єрусалимського,

Філофея Синаита і Феодора Едеського за чотирма списками і творінь преп. Ісаака Сирина за двома списками, щоб, як він сподівався, «куюждо от них сложив, сподоблюся узрети в них грамматический разум». Це не привело, однак, до бажаних результатів. «Но весь труд мой оный всеу бысть: ни тако бы в сложенных оных книгах сподобихся увидети совершенный оный разум», – з гіркою визнає Паїсій. Він упевнюється у неприродності цього способу: «Егда же тако многократно пострадах, тогда познах, яко всеу труждаюся во мнимом исправлении словенских со словенских книг...». Отець Паїсій зрозумів «откуда таковая есть в книгах неясность и оскудение грамматического разума» – причиною цього були «неискусство древних с эллиногреческого на словенский язык книг преводителей», а також «неискусство и нерадение неискусных преписателей» [14].

Паїсій, звичайно, має рацію. Колишні перекладачі не відрізнялися професійністю; відмінності в граматичному ладі грецької і слов'янської мов часто були для них складною перешкодою, внаслідок чого в їх перекладах і зустрічалися різні невідповідності, нерідко нісенітниця або спотворення сенсу оригіналу. Помилки і промахи перекладачів були потім ще багато разів помножені неосвіченими і недбайливими переписувачами. В результаті й вийшло те, що викликало жах Паїсія Величковського. Він усвідомлював, що у такому вигляді залишати справу не можна. Безцінний духовний скарб – твори древніх аскетів – не повинен лежати під спудом. Паїсій прекрасно розумів, що для правильного перебігу чернечого життя необхідне як старече керівництво, так і відповідна завданням чернецтва духовно-аскетична просвіта. Це могло бути досягнуто через святоотецьку аскетичну літературу. І якщо з нею справа йшла погано (в сенсі якості та кількості слов'янських перекладів), то необхідно було невідкладно виправити існуючі переклади та багато текстів перекласти заново.

Старець Паїсій з трепетом і благоговінням приступив до цієї відповідальної праці, хоча через смирення своє і вважав себе невідповідним до неї; він бачив, що ця необхідна, воістину добра справа не може терпіти подальших зволікань.

Для цієї мети о. Паїсій вивчив досконало давньогрецьку мову, став збирати рукописи творів древніх аскетів і зайнявся їх перекладом. Його життя на Святій Горі Афонській було зумовлене переважно часом збирання рукописів, а життя в Молдові – часом роботи над перекладами [20; 21; 22; 24; 25]. Свій літературний подвиг, як і подвиг особистого керівництва, старець ніс до смерті. І в старості, вже знемігши від багатьох праць, він продовжував працювати. Сидячи на ложі, весь обкладений книгами, не зважаючи на нестерпний біль від пролежнів, він працював вдень і вночі, віддаючи лише найменший час сну. Майже перед самою смертю він все ще перечитував і правив свої переклади. Якщо йому іноді й доводилося вдаватися до допомоги своїх учнів і побратимів, то їх праці все одно ретельно їм переглядалися.

Ставлячись суворо і сумлінно до своєї роботи, старець Паїсій деякі свої переклади звіряв з вдалим перекладами молдавською [18; 24]. Повертаючись до раніше зроблених перекладів і ретельно звіряючи їх з оригіналом, Паїсій нерідко починав перекладати заново. «Таже по мнозе времени, егда уже начах мало приходити в лучшее сея вещи успеяние, усмотрех во исправленных сих мною книгах, неискусства ради моего, премногая погрешения, то и вторицею некоторые от сих исправих. Таже по некоем времени, и еще обретшымся многим в них погрешениям, и третицею поправих». Паїсій Величковський поклав за правило не давати в користування свої переклади до того часу, поки буде хоч найменший сумнів в їх досконалості. «Завет таков, аки основание непоколебимо, в души моей положих, да труд мой сей во исправлении или в преводе книг отеческих, аки по всему храмлющ и несовершен, пребудет в соборе нашем отнюдь неисходен, дондеже помощью Божию исправится, и приидет в подобающее совершенство» [14].

Наскільки Паїсій Величковський сумлінно ставився до своєї справи і наскільки відповідально вважав свою працю перекладу книг отців церкви свідчать наступні його слова з листа до старця Феодосія, його близького друга: «Сего ради и к святыне вашей к преписанию, или к выпечатанию, книги таковыя прислати отнюдь ни единым образом не возмогах, христианскую мою и монашескую совесть насиловать бояся, и устрашался, аки за дело храмлющее и отнюдь несовершенное, вечнаго в день страшнаго суда Божия души моя осуждения» [8].

В результаті цих праць Паїсія Величковського українське чернецтво, а також чернецтво й інших слов'янських православних країн, отримало точні слов'янські переклади творів древніх отців аскетів. Сам старець Паїсій каже: «...свойственна бо наипаче к монахом принадлежит отеческих книг учение; да вси монаси, паче же из них истиннии по внутреннему человеку подвижницы, не точию православнаго отечества нашего, но и всех православных словенского языка народов, Серби, глаголю, и Болгаре, и прочии, чтением их сподобятся пользоваться» [8].

Старцем Паїсієм переведені аскетичні писання таких отців, які складають чудовий збірник «Добротолубіє», що містить найкоштовніші перлини східно-православної аскетичної писаності. Писання, що входять до «Добротолубія», належать таким стовпам східного чернецтва як Антоній Великий, Григорій Синаїт, Ісихій Іерусалімський, Ісаїя Пустельник, Іоанн Касіян, Марк Подвижник, Нікіта Стифат, Ніл Постник, Сімеон Новий Богослов, Філофей Сінайський і багато інших їм подібних. Ці писання – найкращий порадник у духовному житті. Своїм головним змістом вони мають «розумне діяння» і його прийоми – настанови щодо очищення душі від страстей і щодо Ісусової молитви [4].

Перше видання «Добротолубія» в Російській імперії вийшло в 1793 році ще за життя старця Паїсія; майже через тридцять років, у 1822 році вийшло друге видання. Ці два перші видання «Добротолубія» озглавлені були наступним чином: «Добротолубіє, или словеса и главизны священнаго трезвения, собранныя от писаний святых и богодухновенных отцев, в немже нравственным по деянию и умозрению любомудрием ум очищается, просвещается и совершен бывает» [4].

Паїсій Величковський зробив ряд перекладів та інших аскетичних писань, подібних за змістом, що увійшли до складу «Добротолубія». Пізніше (в 1849 р.) вони були видані збіркою під назвою «Восторгнутые класы в пищу души». Згодом більшість з них увійшло в пізніші видання «Добротолубія».

Далі Паїсій Величковський переклав ряд аскетичних творів, що за своїм змістом охоплюють весь лад чернечого життя, детально розповідають про старецьку діяльність, про чесноти смирення, про порядок, лад і кінцеві цілі чернечого життя. До них відносяться «Преподобных отцев Варсануфия Великаго и Иоанна руководство к духовной жизни в ответах на вопрошания учеников», творіння авви Дорофея, творіння Ісаака Сирина, Іоанна Лествічника, Максима Сповідника, Сімеона Нового Богослова, авви Фалассія і Феодора Студіта. Цей відділ перекладів старця Паїсія почав видаватися в Російській імперії тільки через півстоліття після його смерті. До цього багато з вищеперерахованих його перекладів поширювалися серед українського чернецтва в рукописних списках.

На Афоні, а потім і у Нямецькому монастирі, о. Паїсій працював з цілою школою перекладачів та переписувачів, що зробили справді дуже багато. Це були монахи, що мали собі за послух «книжне діло», головню переписку, а з Афону та з Молдавії ці переписані рукописи розходилися по всьому православному світу. Спадщина Паїсія живе на Афоні й нині. Станом на 2016 р. на Афоні знаходиться 20 монастирів, 17 із них грецькі, один російський (колишній Русик, а тепер Свято-Пантелеймонівський монастир), один болгарський і один сербський. У монастирях Афона зберігається приблизно 10 тисяч грецьких, слов'янських, арабських рукописів, цінні мистецькі твори (починаючи з IX століття). Нажаль, збірки досі малодосліджені науковцями.

Зазвичай Паїсій Величковський вишукував грецькі оригінали, і з них перекладав або за ними виправляв. Серед Паїсієвих перекладів є чимало нових, які до нього не були перекладені на слов'янську мову, – старець першим дав нам змогу читати слов'янською такі грецькі твори, і в цьому його велика заслуга.

Однак Паїсій Величковський перекладав не лише грецькі твори. Інша група перекладів, що вийшла з-під рук старця Паїсія, – це старші слов'янські переклади, які вже так застаріли, що їх складно було зрозуміти, і були й такі, що переписувачі з часом їх сильно зіпсували. Такі переклади о. Паїсій звірював з грецькими оригіналами, виправляв та переписував більш сучасною мовою, для полегшення їх розуміння. Таких старих перекладів скрізь було багато, як на Афоні, так і в Молдавії, і о. Паїсій Величковський виправленням їх здійснив великий вклад як в українську, так і в слов'янську культуру у цілому.

Паїсій перекладав твори на старослов'янську, однак не застарілу, а на так звану ново-церковнослов'янську мову, яка була побудована на «слов'яно-руській» мові XVIII ст. Це та мова, що панувала тоді й як літературна мова в Україні, наприклад, у творах Святителя Димитрія Ростовського, О. В. Григоровича-Барського або в творах нашого філософа Григорія Сковороди, з різницею у тому, що Сковорода часто застосовував живі народні слова, чого в творах о. Паїсія бачимо мало.

Правопис творів Паїсія Величкового – мішаний тогочасний правопис, що складається з багатьох ознак, головним чином з церковнослов'янських, українських, болгарських і грецьких, а писані ці праці були півуставним письмом XVIII ст. Вся школа старця Паїсія пильнувала писати однаковим, чітким і гарним письмом.

Основа перекладу старця Паїсія – дати переклад дослівний, який відбивав би оригінал якнайближче.

Слід відзначити, що більшість праць старця Паїсія залишилися в Нямецькому монастирі, де вони займають у бібліотеці окремих відділ; безумовно, були вони й на Афоні. Але наукового дослідження по цих оригіналах ще ніхто не робив, тому й ми мало знаємо про літературну працю старця Паїсія.

Висновки. Отже, Паїсій Величковський був творцем української аскетичної літератури, наблизивши до українців саме першоджерело чернечої освіти. Завдяки йому на українських землях вперше з'явилися точні та повні переклади творів отців церкви, що позитивно вплинуло на духовну практику ченців та духовне життя тогочасної України в цілому. Паїсій Величковський фактично повернув чернече життя до стародавніх його засад, він є справжнім обновителем українського чернечого життя і першим українським ченцем-наставником і керівником в аскетичному читанні. Переклади Паїсія Величковського перетворили тогочасний занепад духовності в духовне багатство відродженого чернечого життя.

REFERENCES

1. Vladimirova E. Rev. Paisius Velichkovsky / E. Vladimirov // ZhMP. - 1989. - No. 11. - P. 40.
2. Ganitsky M. The biography of the elder Paisiya Velichkovsky M. Ganitsky // Chisinau Diocesan Vedomosti. - 1883. - No. 4. - P. 103-111.
3. Efimenko A. E. The History of the Ukrainian People / A. E. Efimenko. - Kyiv: Lybid, 1990. - 509 p.
4. Lisovaya N. N. Two Epochs - Two Kindness / NN Lisova // Church in the History of Russia, Sat. 2nd - 1998. - P. 108-178.
5. Lomachinskaya I. M. Orthodox monasticism in Ukraine as a social phenomenon: author's abstract. dis ... Candidate Philosophy: 09.00.11 "Religious Studies" / Kyiv National Taras Shevchenko University. - Kyiv, 2001. - 18 p.
6. Paul I. Slavic pupils prp. Paisius XVIII - early 19th centuries: diss. Cand. Theology / Paul I. // Moscow Theological Academy. - Sergiev Posad, 2001.
7. Polanomerulsky V. Life and writing of the Moldavian elder Paisiya Velichkovsky with the addition of prefaces to the books of St. Gregory of Sinai, Philotheus of Sinai, Hesychius of Presbyter and Neil Sorsky, composed by his friend and comrade, Starsky Vasily Polyanomerulsky, on clever soberness and prayer / V. Polyanomerulsky. - Moscow: Edition of Kozelskaya Vvedenskaya Optinaya Desert, 1847.
8. Leonid, hieromonk (Polyakov). The elder Paisius Velichkovsky as a teacher of ascetics (1722 - 1794) // ZhMP. - 1956 - №10. - P. 44-55.
9. Samurian G. Archimandrite Paisiy Velichkovsky // Russian Pilom. - 1894. - No. 49.
10. Smolich I.K. Russian monasticism / I.K. Smolich - M., 1997.
11. Skovoroda G. Conversation, called the alphabet, or the World's primer [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.ukrlib.com.ua/kratko/printout.php?id=30&bookid=0>. [26.03.2018]
12. Sukhanova MA The Image of Russian Seniority / MA Sukhanov // Collection of conference materials. Series "Symposium", no. 24. St. Petersburg: St. Petersburg Philosophical Society, 2002 - S. 51-55.
13. Tahiaos AE N. Revival of Orthodox spirituality by the elder Paisius Velichkovsky / A.-E. N. Tahiaash // Millennium of the Baptism of Russia: International Church Scientific Conference "Theology and Spirituality". - Moscow: Edition of the Moscow Patriarchate, 1989.
14. Hibirin I. Literary and translation activities of the elder Paisija (Velichkovsky) / I. Hibirin // Journal of the Moscow Patriarchate. - 1956 - No. 12 - P. 58-62.
15. Chetverikov S. Moldavian elder Paisiya Velichkovsky, his life, teaching and influence on the Orthodox monasticism / S. Chetverikov. - M.: The Truth of Christianity, 1998. - 132 p.
16. Shumily SV Rev. Paisiya Velichkovsky and Zaporizhia Seche / S.V. Shumilo. - K.: Legacy of the Orthodox East; International Institute of Athos Heritage in Ukraine, 2015.
17. Yatsymirsky AI Slavic and Russian Manuscripts of Romanian Libraries / AI Yatsymirsky. - St. Petersburg, 1906.
18. Ciprian (Zaharia), arhim. Biserica Orthodox Romana is a member of the patristice and filocalice in modernism // Paisianismul. - Bucuresti, 1996. - 107 p.
19. Cuvinte despre ascultare pubate de ucenicii cuviosului Paisie Staretul la Manastirea - Neamts, 1997. - 172 p.
20. Dascalul G. Povestire din parte a vício preacuviosului parintelni nastru Paisia // Paisianismul. - 1991 - No. 2 - P. 120-136.
21. Mainard A. La corrispondenza dello starec Paisij Velickovsky (1722-1794) - Universita degli studio di Torino, 2001 - 272 p.
22. Raccanello D. Rugaciunea lui Iisus in Scriver Siareyulhi Vasile de la Poiana Marului. - Sibiu, 1996 - 328 p.
23. Rapp S. Storytelling as Spiritual Communication in Early Greek Hagiography: The Use of Diegesis // The Joel of Early Christian Studies. - 1998 - Vol. 6, No. 3. - P. 432
24. Sfântul Paisie de la Neamf. Cuvinte si scrisori duhovnicesti. - Bucuresti, 1999. - Vol. 2. - P. 13